

MİLLÎ MÜCADELE'YE KARŞI RUM-ERMENİ ORTAK HAREKETİ VE YUNANİSTAN'A DESTEK FAALİYETLERİ (1918-1922)

Öz: Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilen Osmanlı Devleti, savaş sırasında bulunduğu bütün cephelerde silah bırakmayı, savaştan önceki sınırlarına çekilmeyi ve ordularını terhis etmeyi kabul etmişti. Bunu fırsat bilen İtilaf kuvvetleri de kısa sürede Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardı. Bu işgaller, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Rum ve Ermenileri heyecana getirmiş ve toprak taleplerinin karşılanması için başta Yunanistan olmak üzere İtilaf kuvvetlerine her türlü yardımı yapmışlardı. Ayrıca kendi aralarında yaptıkları ittifaklarla da işgal sürecine büyük destek vermişler ve Millî Mücadele'yi engellemeye çalışmışlardı. Fakat bu durum Anadolu'da Millî Mücadele'yi akamete uğratmaktan ziyade aksine güçlenmesini sağlamıştı.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, Rumlar, Ermeniler, Yunanistan, Paris Barış Konferansı.

THE COMMON MOVEMENT OF RUMS AND ARMENIANS AGAINST TURKISH WAR OF INDEPENDENCE AND THEIR ACTIVITIES SUPPORTING GREECE (1918-1922)

Abstract: Having withdrawn from the First World War by signing the Mudros Armistice, the Ottoman State had accepted to lay down arms, withdraw to the pre-war borders and disband its armies in all its fronts during the war. Taking this opportunity, the Entente Powers had started to occupy the Ottoman territory shortly afterwards. These occupations aroused enthusiasm among *Rums* and Armenians, and they gave every support to the Entente Powers, mainly Greece, in order to meet their territorial demands. Besides, they also provided great support for the occupation period through the alliances they made among themselves and thus tried to prevent Turkish War of Independence. However, this situation strengthened Turkish War of Independence in Anatolia rather than impeding it.

Key Words: Mudros Armistice, *Rums*, Armenians, Greece, Paris Peace Conference.

Güzin ÇAYKIRAN
(Uzman)

<https://orcid.org/0000-0002-8524-8405>

guzincaykiran@gmail.com

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Doktora Öğrencisi

Geliş Tarihi: 16.03.2020

Kabul Tarihi: 29.04.2020

Özgün Makale

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonrası 30 Ekim 1918’de İtilaf devletleri ile Mondros Mütarekesi’ni imzalamış ve savaştan çekilmişti. Mütareke’nin özellikle 7’nci ve 24’üncü maddeleriyle ülke, işgale açık bir hâle gelmişti. Zira 7’nci maddeyle müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek herhangi bir stratejik noktayı ve 24’üncü maddeyle de altı vilayette¹ herhangi bir karışıklık çıkması durumunda buraları işgal etmenin yolunu açmışlardı.² Dolayısıyla devletin kaderi, İtilaf devletlerinin eline bırakılmış ve barış konferansı beklenmeden Osmanlı toprakları, işgal edilmeye başlanmıştı. İşgallerden cesaret alan Rum ve Ermeniler de Kazım Karabekir Paşa’nın dediği gibi “Ermeni ve Rumlar [da] şarktan ve garptan Türk’ü boğmak” için harekete geçmişlerdi.³

Yunanistan; Güney Arnavutluk, Trakya, İstanbul, Batı Anadolu ve Trabzon bölgesi ile İmroz, Bozcaada, Rodos ve On İki Adalar ile Meis ve Kıbrıs üzerinde taleplerde bulunmaktaydı. Böylece Yunanistan, Ege’yi bir Yunan denizi hâline getirecek, bir parçası Asya’da bir parçası Avrupa’da olan büyük bir Yunan devleti kuracaktı.⁴ Bu maksatla hem Rumlarla hem de Ermenilerle iş birliği yapmıştı. Rumlar Yunan istekleri içerisinde, Trabzon başkent olmak üzere Sinop’a kadar olan bölgede Yunanistan idaresinde özerk bir Pontus devleti kurulmasını istiyordu.⁵ Ermeniler ise altı vilayet ve Trabzon’u içine alan yedi vilayetle birlikte güneydoğuda Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket, İskenderun Limanı ve Adana’yı içine alan büyük bir Ermeni devleti kurulmasını talep ediyordu.⁶

Dolayısıyla Rum ve Ermeniler, amaçları ve çıkarları doğrultusunda Mütareke’nin imzalanmasından kısa süre sonra “Birlikten güç doğar.” anlayışıyla kendi aralarında çeşitli ittifaklar yapmışlar ve ittifaklarını yürütmek üzere birçok cemiyet kurmuşlardı.⁷ Yunanistan yönetimi de söz konusu cemiyetlere her türlü desteği sağlamıştı. Rum ve Ermenilerin ittifak yaptıkları alanlar, Yunan ordusunda gönüllü birliklerin oluşturulması başta

¹ Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Diyarbakır ve Elazığ.

² Tevfik Bıyıkhoğlu; *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1962, s. 42-43.

³ Kazım Karabekir; *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s. 7.

⁴ Megali idea. *Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*; Yay. haz. H. Ertuna ve N. Ökse, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1975, s. 38-40.

⁵ Salahi R. Sonyel; *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, C 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2008, s. 85.

⁶ Salahi R. Sonyel; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 21.

⁷ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi; *İstiklal Harbi Kataloğu (İSH)*, K.: 650, G.: 61, B.: 61-1, (18 Aralık 1920).

olmak üzere; ortak çete faaliyetleri, propaganda ve casusluk,⁸ Patrikhanelerin ortak komite çalışmalarıyla⁹ işgal bölgelerine Rum ve Ermeni göçmenlerin yerleştirilmesi şeklindeydi. Söz konusu ittifaklar, Rum-Ermeni basını tarafından da desteklenmekteydi. İstanbul Ermeni basını, Yunanistan'ın ve Rumların İstanbul, Trakya ve Batı Anadolu'daki toprak taleplerini haklı gösteren yazılar yazarken Rum basını da Ermenilerin Adana ve Doğu Anadolu'daki isteklerini haklı gösteren yazılar yazmaktaydı.¹⁰ Örneğin İzmir'de yayımlanan Ermenice Mamul gazetesi, İzmir'in işgalinden sonra Yunan Kralı I. Konstantin'e hitaben bir makale kaleme almış, Rum ve Ermenilerin şimdiye kadar Türklerin esaretinden kurtulmasının vaktinin geldiğini ve bütün Ermeni milletinin himayesi için Kral Konstantin'in vekil tayin edildiğini belirtmişti. Ayrıca Kral'a "Ey Kral Konstantin! Artık adalet namına kılıcını çek ve şerefli bir yola yürü!" diye seslenmişti.¹¹

Söz konusu ittifaklarını, kurdukları birtakım cemiyetlerle organize eden Rum ve Ermeniler, özellikle Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da başlayan işgallerle birlikte teşkilatlanma faaliyetlerine hız vermişlerdi.¹² İzmir bölgesinde Yunanistan tarafından kurulan Küçükasya Cemiyeti¹³ bölgedeki Rumları organize etmek üzere işe başlamıştı. Bu kapsamda Rum okullarında izci teşkilatı kurulmuş ve burada eğitim gören gençler talim yapmaya başlamışlardı. Ayrıca İzmir ve Ayvalık'ta Yunan Kızılhaçı tarafından açılan hastaneler vasıtasıyla bölgeye personel, silah, cephane ve mühimmat taşınmaya başlanmıştı.

İstanbul'da da Yunan Albay Aleksandros Zimbrakaki idaresinde gizli bir güvenlik teşkilatı kurulmuştu. Yerli Rumları teşkilatlandırmak üzere İstanbul'a gelen Jorj Skalyeri de Meazpi (Yeni Hayat) ve Karazvi (Korkunç Ses) kulüplerini emrine almıştı. Bu kulüpler vasıtasıyla Yunan ordusuna fedailer kaydediliyor ve Rumlara silah dağıtılıyordu.¹⁴ Ayrıca İstanbul'a gelen Yunan subaylar ve yabancı öğretmenler, İzmir'de olduğu gibi Rum gençlerini,

⁸ Hamit Pehlivanlı; "Askerî Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Millî Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", *Atatürk Yolu Dergisi*, 2/8, 1991, s. 676-677.

⁹ Bu dönemde Rum Patriki Dorotheos Mamelis, 8 Aralık 1921'de de Meletios Metaksakis, Ermeni Patriki ise Zaven Ter Yeğyayan'dı. Ramazan Erhan Güllü; "Mondros Mütarekesi'nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İş Birliği (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2009, 25/75, s. 578-580.

¹⁰ Rahmi Çiçek; "Millî Mücadele'de Ermeni Rum Yunan İttifakının Anadolu Basınındaki Yansımaları", *Atatürk Yolu Dergisi*, 2/6, 1990, s. 295-296.

¹¹ İSH; K.: 1239, G.: 1, B.: 1-1, (1 Haziran 1919?).

¹² İSH; K.: 13, G.: 68, B.: 68-2.

¹³ Mart 1919'da Venizelos'un emriyle kurulmuş olup ilk toplantısını 13 Ekim 1920'de Yunan İttihadı Cemiyeti adı altında Beyoğlu'nda yapmıştı. Batı Anadolu sahillerinin Yunan hâkimiyetine girmesi için çalışmaktaydı. Murat Köylü; *Nutku Anlamak*, Hiperlink Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 249.

¹⁴ Tefvîk Ercan; *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C 2, k. 2, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s. 79.

izci teşkilatı adı altında toplayarak milis kuvvetleri oluşturmak üzere yetiştirmeye başlamışlardı. Bu maksatla İstanbul'da 140 Rum ve Ermeni okulunda hizmet veren izci teşkilatı vardı. İzci teşkilatları, Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin sevk ve idaresi altındaydı.¹⁵ Bunların yanı sıra Rum Patrikhanesinde teşkil edilen Mavri Mira (Kara Kader) Cemiyeti de Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos ile irtibat hâlindeydi.¹⁶ Cemiyetin görevi, çeteler kurmak, miting ve propaganda yapmaktı. Ayrıca bu doğrultuda Ermenilerle iş birliği yapmıştı.¹⁷ Aynı şekilde Yunan Kızılhaçı da çeteler teşkil etmek ve ihtilaller çıkarmak üzere teşkilatlanmıştı. Bunlar, Yunan subayları idaresinde Yunanistan'dan getirdikleri Rum çetecilerini Trabzon'a çıkarıyor ve Santa köyünde¹⁸ yaptıkları toplantılarla bunların sevk ve idaresi hakkında kararlar alıyorlardı.¹⁹ Rum Resmî Göçmenler Komisyonu ise Birinci Dünya Savaşı'nda yerlerini terk eden Rumların geri dönüşünü organize etmekteydi. Söz konusu cemiyetler içerisinde Ermeni Patriği Zaven Efendi, Mavri Mira Cemiyetine hizmet etmekteydi.²⁰ Zira Yunan Başbakanı Venizelos, Ermenilere yardım vaadinde bulunarak²¹ Ermenistan için lazım olan yerler temin edilmedikçe askerlerini geriye çekmeyeceğini ve mutlaka bu hususu temine çalışacağına... dair söz vermişti.²²

Ermeniler de aynı şekilde teşkilatlanmaya başlamış, Taşnaklar Tepebaşı'nda Hınçaklar da Beyoğlu'nda birer kulüp kurmuşlardı. Bu kulüplere üye komiteciler, işgal kuvvetlerinin olduğu bölgelerde casusluk faaliyetleri yürütüyorlardı. Ayrıca Ermeni basınından Azadamard (Özgürlük Savaşçısı) ve Yergir (Ülke) gazetelerinde de Ermeni milliyetçiliği ve bağımsız Ermeni devleti üzerine yayınlara başlamışlardı. Bogos Nubar Paşa'da "Ermeni Birliği" teşkilatı adı altında faaliyet gösteriyordu.²³

Çalışmada, Millî Mücadele'de Rum-Ermeni ortak hareketi ve bu hareketin Yunanistan'a sağladığı destek, Literatürde yer alan mevcut çalışmalarla birlikte MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivinden tespit edilen yeni belgelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla yapılmış olan çalışmalara yeni bilgiler eklenmesi hedeflenmiştir.

¹⁵ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922*; C 1, ed. A. Tetik, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2009, s. 161, 175-179.

¹⁶ *age.*; s. 94.

¹⁷ *Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*; s. 34.

¹⁸ Gümüşhane, Dumalı köyü.

¹⁹ İSH; K.: 206, G.: 93, B.: 93-1.

²⁰ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*; s. 46-47.

²¹ *age.*; s. 51.

²² Pehlivanlı; s. 678.

²³ Ercan; s. 80-81.

Ayrıca çalışmada bölgesel bir sınırlamaya gidilmemiş, Anadolu coğrafyası üzerinde Rum ve Ermenilerin ortak faaliyetleri, tespit ve tedarik edilen belgeler doğrultusunda ele alınmıştır.

1. Yunan, Rum ve Ermenilerin Toprak Talebinde Buldukları Bölgelerin İşgali

Mondros Mütarekesi'nin 7'nci maddesi gereğince, Batı Anadolu'da işgaller, Amerikan Deniz Subayı Albay Dixon kumandasındaki İtilaf gemisinin İzmir'e gelişiyle birlikte 4 Kasım 1918'de başlamıştı. Rumlar, gemiyi Yunan bayraklarıyla karşılamış ve Venizelos'un fotoğrafını sokaklarda gezdirmişlerdi. Amaçları, Türkleri galeyana getirerek karışıklık çıkarmak ve burayı Yunanistan'a verdirmektir.²⁴ Nitekim Paris'te barış görüşmeleri devam ederken İtilaf devletlerinin kararıyla 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu resmen İzmir'i işgal etmişti.²⁵

Aynı şekilde güney vilayetlerinde de Amiral Sir Somerset Arthur Gouch Calthorpe İskenderun kumandanından burayı İngiliz General Edmund Allenby'ye teslim etmesini istemiş ve 9 Kasım 1918'de İskenderun, 15 kişilik İngiliz kuvvetlerine teslim edilmiş ve böylece bölgenin işgali başlamıştı. 26 Aralık 1918'e kadar da Adana ve çevresi Pozantı'ya kadar boşaltılmış ve 2'nci Ordu kuzeye çekilmişti. Bunu fırsat bilen Fransız kuvvetleri de 11 Aralık 1918'den başlamak üzere Dört Yol, 17 Aralık'ta Mersin, Tarsus, Adana ve sonrasında Pozantı'yı işgal etmişti. 15 Eylül 1919'da da Fransızlar, İngilizlerle Suriye İtilafnamesi'ni yapmış ve Antep, Urfa ve Maraş'ı, Sykes-Picot Antlaşması'ndaki Musul haklarından vazgeçme karşılığında İngilizlerden devralmıştı. Dolayısıyla Mondros Mütarekesi'nin 7'nci maddesi Adana ve çevresinde hayata geçirilmiş ve Fransızların işgal ettiği bölgeler, Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerin toprak talep ettiği bölgeler arasında yerini almıştı. Zira bölgeye Fransız kuvvetleriyle birlikte Ermeni Lejyonerleri de getirilmişti.²⁶ Ayrıca 1915 yılında Anadolu'dan Suriye'ye göç ettirilen Ermenilerle Anadolu'nun birçok yerinde bulunan Ermeniler, bölgede toplanmaya başlamıştı.

İstanbul'da da işgaller, 13 Kasım 1918'de başladı. İtilaf devletlerine ait filolar ve Yunan harp gemileri, İstanbul Boğazı'na demirlemişti. Böylece Beyoğlu'nda Yunan Amirali Kakolidi, Rumlara hitaben "... bunca zahmetlerden sonra Yunan Hükümeti, size teselliye medar olmak üzere,

²⁴ Bıyıklıoğlu; s. 134.

²⁵ Sonyel; s. 52.

²⁶ Bıyıklıoğlu; s. 62-78.

Yunan bayrağını getirmeye muvaffak olmuştur.” diyerek Osmanlı başkentinde Yunanlığa selam etmişti.²⁷

1917’de Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin başlaması ile birlikte Anadolu’nun doğusundan Rus birlikleri çekilmeye başlamış ve 3’üncü Ordunun ileri harekâtıyla birlikte Osmanlı birlikleri Bakü’ye kadar olan bölgeleri geri almıştı. Mütareke imzalandıktan sonra bölgede bulunan 9’uncu Ordu, 1914 Osmanlı sınırlarına çekilmeye başlamış, sonrasında lağvedilmiş; üç sancak²⁸ tamamen boşaltılmıştı. Bunu fırsat bilen İngilizler de 7 Aralık 1918’den başlamak üzere harp gemilerini Batum Limanı’na demirlemeye başlamışlardı. Ayrıca bölgeden Osmanlı birliklerinin çekilmesiyle kurulan Millî Şûralar, İngilizler tarafından dağıtılmış ve bölge Ermeniler tarafından Oltu’ya kadar işgal edilmişti. Bu esnada bölgede 15’inci Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa bulunmaktaydı.²⁹ Dolayısıyla Mütareke’nin 24’üncü maddesi doğrudan doğu vilayetleriyle ilgiliydi ve Kazım Karabekir Paşa, bölgenin bizzat asayişinden sorumluydu.³⁰

Nitekim 1918 yılı sonu itibarıyla Anadolu’nun büyük bir kısmı işgal altındaydı. Bundan cesaret alan Rum ve Ermeniler de buldukları bölgelerde karışıklık çıkarmak üzere harekete geçmişlerdi. Dolayısıyla Mütareke’ye göre, bir bölgenin işgali için asayişsizlik temel gerekçeydi. Bu kapsamda Rum ve Ermeniler, Trakya bölgesinde Tekirdağ, Çorlu, Lüleburgaz, Babaeski ve Uzunköprü kazalarında asayiş bozmak için karışıklık çıkarmışlardı.³¹ Trabzon’da asayiş bozucu hareketlerde bulunuyorlardı.³² İstanbul’da da Rum ve Ermeni okullarında okuyan çocuklara, Türk okullarında okuyan Türk çocuklarını taşlatıyorlardı.³³ Aynı zamanda bunlar, “İtilaf kuvvetlerine ait askerî uniformalarla kendilerini kamufle edip bir kargaşalık zuhurunda mühim yanlışlıklara sebebiyet vermek ve asayiş temin eden kuvvetlere vazifeleri esnasında zorluk çıkarmak” üzere hareket ediyorlardı.³⁴ Aynı şekilde Müslümanlardan şantaj ve tehditle para istiyor, sebepsiz yere tutuklama ve baskıda bulunuyor, dinî kural ve mahalli âdetlere yönelik haysiyet kırıcı davranışlarda bulunarak Müslümanları tahrik ediyorlardı.

²⁷ age.; s. 123-129.

²⁸ Kars, Ardahan, Batum.

²⁹ Bıyıklıoğlu; s.158-170.

³⁰ Kazım Karabekir; s. 68.

³¹ İSH; K.: 13, G.: 68, B.: 68-1.

³² İSH; K.: 192, G.: 230, B.: 230-1.

³³ İSH; K.: 548, G.: 90, B.: 90-4.

³⁴ İSH; K.: 241, G.: 71, B.: 71-1, (10 Ağustos 1919).

Böylece Müslümanları heyecana sevk ederek İtilaf makamlarında memlekette anarşi olduğu fikrini uyandırmaya çalışmışlardı.³⁵

2. Millî Mücadele Boyunca Rum ve Ermenilerin Ortak Hareketi

a. Yunan Ordusunda Rum ve Ermeni Gönüllüleri

Rum ve Ermeniler, bir taraftan İtilaf kuvvetlerinin işgallerine yardımcı olurken öte taraftan Yunan ordusuna da gönüllü olarak yazılmaya başlamışlardı. Yunan ordusuna gönüllü asker toplama işini ise Rum ve Ermeni cemiyetleriyle birlikte papazlar³⁶ üstlenmişti. Örneğin İzmir’de Rum Birliği Cemiyeti tarafından yerli Rumlarla Müdafaa-i Milliye Cemiyeti teşkil edilmiş ve Rumları, Yunan ordusuna katılmak üzere teşvike başlamıştı. Cemiyetin üyeleri, Yunan ümera ve zabitanından oluşmakta olup İstanbul şubesinde 150 kadar kaydı vardı.³⁷ Ayrıca Rum Patrikhanesi de Wrangel Ordusundan³⁸ mühim miktarda silah ve cephane tedarik etmişti. Amacı, İstanbul’da isyan çıkarmak ve gerektiğinde 40-50 bin kişilik bir Yunan ordusu meydana getirmektir. Bunu organize etmek maksadıyla dört Rum çete reisi, Yunanistan’a gitmişti.³⁹

Taşnak üyesi General Antranik Ozanyan ise Amerika’da Ermeni gönüllüsü ve para toplamak için memur edilmişti.⁴⁰ Bunlar, Yunan ordusuna veya Adana bölgesinde Fransız işgal kuvvetlerine katılacaklardı. 15 Mayıs 1919’da Yunan ordusunun İzmir’i işgal etmesiyle birlikte Ermeni gönüllüleri, Yunan ordusuna katılmaya başlamışlardı. Bu maksatla Amerika’dan topladığı Ermeni gönüllülerle Anadolu’ya gelen General Antranik, I. İnönü Savaşı’nda Yunan ordusunda görev almış, Bursa cephesinde yaralanmış ve İzmir’e hastaneye sevk edilmişti.⁴¹

Ermeni gönüllüleri, Anadolu’da işgallerin durumuna göre çeşitli cephelere sevk edilmekteydi. Örneğin Doğu Cephesi’nde Ermenilerle muharebelerin devam ettiği sıralarda Yunan ordusunda bulunan gönüllü 150 kadar Ermeni asker terhis edilmiş ve İtalyan vapuru ile İstanbul’dan Batum’a sevk edilmişti. Yunan askeri elbisesi giymiş olan bu gönüllüler, Ermenistan

³⁵ Güllü; s. 583.

³⁶ Çiçek; s. 303.

³⁷ İSH; K.: 650, G.: 61, B.: 61-1, (18 Aralık 1920).

³⁸ 1917 Bolşevik İhtilali’nden sonra Rusya’da Bolşeviklere karşı kurulan Çarlık kuvvetlerinin kumandanlığını yapmış olan General Wrangel komutası altındaki Beyaz Rus Ordusu. Umur C. Karadoğan; “İşgal Dönemi’nde İstanbul ve Gelibolu’da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu”, *Bilgi*, 57/ 200, s. 135-136.

³⁹ İSH; K.: 993, G.: 135, B.: 135-1.

⁴⁰ İSH; K.: 626, G.: 85, B.: 85-1, (19 Eylül 1920).

⁴¹ İSH; K.: 722, G.: 149, B.: 149-2, (29 Ocak 1921).

ordusuna katılacaklardı.⁴² Zira 9 Haziran 1920’de Kâzım Karabekir Paşa kumandasında Doğu Cephesi’nde harekât kararı alınmıştı.⁴³ Doğu Cephesi’nde harekât sona erdiği zaman ise gönüllü Ermeniler, Yunan ordusuna katılmak üzere silahlaltına alınmışlardı. Örneğin Gümrü’de bulunan Ermeni birliklerinin terhisinden sonra 800 kişilik bir Ermeni taburu, İzmir’e nakledilmiş ve Balıkesir’e gelmişlerdi. Toplamda Balıkesir’de 3.000-4.000 Ermeni gönüllüsü, şehrin doğu tepesinde Yunan zabıtları kumandasında⁴⁴ eğitilmişlerdi.⁴⁵ Fakat bunların çoğu muharebeler esnasında firar etmişler ve Yunan ordusunu müşkül duruma sokmuşlardı. Özellikle 31 Temmuz-23 Ağustos 1920 tarihleri arasında Kuvayımilliye birlikleriyle Yunan ordusu arasında cereyan eden Demirci Muharebesi’nde⁴⁶ Yunan birliklerinden firar etmişler ve ordunun geri çekilmesine neden olmuşlardı. Bundan dolayı Yunanistan, cephede bulunan bütün Ermeni askerleri geri çekmişti.⁴⁷ Fakat Türk ordusu ile muharebelerin yoğun yaşandığı dönemlerde Ermeni askerler, Yunan ordusuna tekrardan alınmaya başlandı. Örneğin Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Yunanlar, Doğu ve Batı Trakya’da bulunan bütün Rum ve Ermenileri cebren silahlaltına çağırmişti.⁴⁸ Fakat Ermeniler, bu durumdan rahatsızlık duymuş ve Yunan ordusunu İstanbul’da bulunan İtilaf devletleri temsilcilerine şikâyet etmişlerdi.⁴⁹

Büyük Taarruz öncesinde ise Ermeniler, Yunanistan ile *askeri* bir antlaşma yapmışlardı. Bu kapsamda Amerika’daki Ermenileri teşkilatlandırmak üzere Bogos Nubar Paşa, Amerika’ya gitmişti. Ayrıca eski Rus generallerinden olup Atina’da bulunan Kafkasyalı Ermeni Nezvet (نزوت) (ارمني)? Yunanistan’daki Ermenileri, Kafkasyalı Rus General Ermeni Anderik Arno (ارنو آندریق آرنو)? da İzmir de bulunan Ermenileri teşkilatlandırmaya başlamışlardı.⁵⁰ Rus tebaasından olan Ermeni zabıtları de seferber duruma

⁴² İSH; K.: 752, G.: 122, B.: 122-1, (26 Ekim 1920). Yeni gazetesinin 17 Temmuz 1919 tarihli haberine göre Amerikan ordusu beş milyon dolarlık askeri malzemeyi Ermenistan ordusuna tahsis etmişti İSH; K.: 99, G.: 80, B.: 80-1.

⁴³ A. M. Şamsutdinov; *Mondros’tan Lozan’a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul, s. 193.

⁴⁴ İSH; K.: 662, G.: 48, B.: 48-1, (28 Aralık 1920).

⁴⁵ İSH; K.: 650, G.: 6, B.: 6-1, (18 Aralık 1920).

⁴⁶ Demirci Muharebesi için bk. İsmail Oğuz ve Nurettin Gülmez; “Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Bey ve Demirci Akıncıları,” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1, 2016.

⁴⁷ İSH; K.: 844, G.: 111, B.: 111-1.

⁴⁸ İSH; K.: 1169, G.: 29, B.: 29-1, (3 Ağustos 1921).

⁴⁹ İSH; K.: 1501, G.: 56, B.: 56-1, (29 Temmuz 1921).

⁵⁰ İstihbarat raporunda geçen Ermeni generallerinin isimlerinin yanlış yazılmış olabileceği değerlendirilmektedir. Zira General Antranik, Birinci İnönü Savaşı’nda yaralanmış ve İzmir’de tedavi altına alınmıştı. Dolayısıyla iyileşip Büyük Taarruz öncesinde İzmir bölgesinde bulunan Ermenileri teşkilatlandırmaya giriştiği muhtemeldir. Ayrıca Atina’da bulunan Ermenileri teşkilatlandığı öne sürülen General’in Karekin Njdeh olabileceği değerlendirilebilir. Zira kendisi Rus 11. Kızılordusuna karşı

geçerek Yunan cephesine geçmişlerdi. İstanbul'da bulunan Ermeniler de Yunanistan'a sevk olunmak üzere Yunan Genelkurmayına kayıt olmaya başlamışlardı.⁵¹ Nitekim alınan istihbarata göre; İzmir, Bandırma ve Bursa Ermenilerinden 17-45 yaşına kadar olan⁵² 2.000'e yakın kişi silahlı alınmıştı.⁵³ Bursa'da da 1.000 kadar Rum ve Ermeni asker toplanmış ve Mudanya'dan Denizli ve Ayvalık'a nakledilmişti.⁵⁴ Fakat bunlardan Kırklareli ve Edirne'ye sevk edilen Ermeni askerlerin tamamı, Rumların ise bir kısmı Bulgaristan'a firar etmişlerdi.⁵⁵

b. Rum ve Ermenilerin Ortak Çete Faaliyetleri

Rum ve Ermeniler, Anadolu'nun işgali sırasında Mütareke maddelerinin hayata geçirilmesini hızlandırmak ve Kuvayımilliye hareketini akamete uğratmak için çete faaliyetlerini de ortak yürütmüşlerdi. Özellikle doğu vilayetleri için Mütareke'nin 24'üncü maddesi, Ermenilerin taleplerini karşılarken Mütareke'nin 7'nci maddesinde geçen "herhangi bir nokta" ifadesi Osmanlının bütün topraklarını kapsamaktaydı. Dolayısıyla bu madde ile başta Yunanlar olmak üzere Rum ve Ermenilerin talepleri karşılanabilirdi. Bu doğrultuda hareket eden Rum ve Ermeni çeteleri, İtilaf kuvvetlerine her türlü yardımı sağlarken İtilaf kuvvetleri de çetelere her türlü desteği sağlamaktaydı. Zira çetelerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkabilecek anarşi ortamında İtilaf kuvvetleri, kolayca müdahalede bulunabileceklerdi.

Bu maksatla Rus silahlarıyla donatılmış Rum ve Ermenilerden müteşekkil, 20 kişilik bir çete, Giresun yaylasından Karahisar dâhiline geçmişti.⁵⁶ Batum'da silahlandırılmış 17 kişilik bir Rum çetesi, vapurlarla Trabzon sahiline çıkarılmıştı.⁵⁷ Aynı şekilde Terme'de toplanan 30 kişilik Rum ve Ermeni çetesi, 15 Aralık 1920'de iki Müslüman kadını ve iki erkek çocuğunu kaçıran çocukları katlettikten sonra kadınları alıp Çarşamba istikametine kaçmışlardı.⁵⁸

Batum'daki çete faaliyetleri, *Pontus Cumhuriyeti* adlı bir Rum teşkilatı tarafından idare edilmekteydi. Teşkilatın başlıca amacı; Trabzon ve çevresinde asayiş bozarak İtilaf kuvvetlerinin müdahalesini sağlamaktı. Ayrıca Ermenilerin yardımını sağlamak üzere de görevlendirilen teşkilat,

Zengezur'da savaştıktan sonra İran'a oradan da Bulgaristan'a geçmişti Dolayısıyla Yunanistan ordusuna yardım etmek amacıyla Bulgaristan'dan Atina'ya geçmiş olabileceği değerlendirilebilir.

⁵¹ İSH; K.: 1748, G.: 108, B.: 108-1, (7 Ağustos 1922).

⁵² İSH; K.: 1506, G.: 67, B.: 67-1, (27 Ekim 1921).

⁵³ Çiçek; s. 303.

⁵⁴ İSH; K.: 657, G.: 2, B.: 2-1, (22 Şubat 1921).

⁵⁵ İSH; K.: 1506, G.: 67, B.: 67-1, (27 Ekim 1921).

⁵⁶ İSH; K.: 315, G.: 4, B.: 4-1, (12 Temmuz 1919).

⁵⁷ İSH; K.: 206, G.: 9, B.: 9-1, (29 Temmuz 1919).

⁵⁸ İSH; K.: 651, G.: 72, B.: 72-1.

Kuvayımilliye hakkındaki bilgileri, Trabzon Metropolit Hrisantos'tan alıp buna göre faaliyetlerine yön vermektedir.⁵⁹ Bölgede yaklaşık 5.000 civarında çeteci vardı. Yunanistan, Rusya ve Kafkasya'dan gelenlerle bu sayı 25.000'e kadar çıkmıştı.⁶⁰

Söz konusu çeteler, yerli Rum ve Ermenilerden teşkilatlandırıldığı gibi muhacir adı altında başka ülkelerden de çeteciler gelmekteydi.⁶¹ Örneğin Trabzon vilayetine gelen Rum ve Ermeni muhacirlerin yanında birçok Rum ve Ermeni genç de çetelere ve İtilaf kuvvetlerine katılmak üzere bölgeye sevk edilmişti. Trabzon'a bu suretle 900-1.200 Ermeni genci gelmişti. Bunlar, Amerika İlaşe Heyetine mensup dört subay ve Amerikan konsoloslu tarafından idare edilmekteydi. Çetelerin teşkili için Trabzon, özellikle seçilmiş bir yerdi. Zira bölgeye muhacirler, kayıtsız şartsız kabul edilmekteydi. Bu yöntemle Trabzon'a gelenlerle oluşturulan Rum ve Ermeni çeteleri, buradan kolayca iç bölgelere dağıtılıyordu.⁶² Yerli çeteler ise özellikle Patrikhanelerin emriyle çalışan Ermeni murahhas ve Rum metropolitler ile bunlara destek veren Yunan zabıtları⁶³ tarafından organize edilmekte ve ihtiyaçları karşılanmaktaydı.⁶⁴

Batı Cephesi'nde muharebeler başladığı zaman ise Rum ve Ermeni çeteleri, üye sayısı bakımından daha külliyetli bir hâle gelmişti. Örneğin Birinci İnönü Savaşı öncesi Türk ordusunun cephe hazırlıkları devam ederken Bursa'ya bağlı Çengiler köyü de Ermenilerden mürekkep Papas çetesi, Elmalık'ta ise Rumeli'den gelen 150 kişilik Rum İstimakos çetesi faaliyet göstermekteydi.⁶⁵ Aynı şekilde Rum ve Ermenilerden mürekkep 1.000 kişilik bir çete Bahçecik civarında Yeniköy'e taarruzda bulunmuş ve Türk müfrezeleri tarafından tardedilmişti.⁶⁶ Ayrıca bunlar, Müslüman köylerini basarak halkını da katlediyorlardı. Bu maksatla Yalova ve Orhangazi köyleri, bölgeden toplanan Rum ve Ermeni çeteleri tarafından basılmış, Müslüman halk camilere toplanarak imha edilmiş ve köyler ateşe verilmişti.⁶⁷ Aynı şekilde İznik Boyalca köyüne taarruz eden Rum ve Ermeni çetesi, iki köylüyü kaçırmış ve firar eden Müslüman kadını ayağından kurşunlamışlardı. Üzerlerine gönderilen müfrezeler kadını kurtarmışlar ve çeteyi taretmişlerdi.⁶⁸ Yunan ordusunun çekilmesine bağlı olarak da bu çeteler,

⁵⁹ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*; s. 156.

⁶⁰ Ercan; s. 113.

⁶¹ İSH; K.: 99, G.: 80, B.: 80-1.

⁶² İSH; K.: 206, G.: 93, B.: 93-1.

⁶³ İSH; K.: 550, G.: 38, B.: 38-11.

⁶⁴ Güllü; s. 592.

⁶⁵ İSH; K.: 568, G.: 166, B.: 166-1, (1 Ocak 1921).

⁶⁶ İSH; K.: 602, G.: 92, B.: 92-1, (23 Nisan 1921).

⁶⁷ İSH; K.: 678, G.: 25, B.: 25-3, (10 Eylül 1920).

⁶⁸ İSH; K.: 680, G.: 98, B.: 98-1, (16 Ekim 1920).

Yalova'da ve Orhangazi'de katliama başlamışlardı. Cihanköy Müslümanlarını tamamen katletmişler, köyü de yakmışlardı. Aynı şekilde Yalova'nın Elmalık köyünü de tamamen yakmışlardı.⁶⁹

Bunun üzerine Ankara Hükûmeti tarafından, Batı Cephesi'nde çete faaliyetleriyle Yunan ordusunun askerî tedbirlerden haberdar olmasını önlemek⁷⁰ maksadıyla 15 Eylül 1920'de harp mıntıklarında bulunan 20-40 yaş arası Rum ve Ermeni erkeklerin demir yoluyla ve kara yoluyla Kastamonu, Ankara ve Konya'ya,⁷¹ 17 Haziran 1921'de de Karadeniz sahillerinde bulunan 15-40 yaş arası eli silah tutan Rumların da dâhile sevk edilmesine karar verildi.⁷² Fakat bunlar, düzenli bir şekilde sevk edilememişti. Zira çoğu, Yunan ordusuna iltica etmiş ya da sevk edildikleri bölgelerden firar ederek geri gelmişler ve evlerinde saklanmışlardı. Yunan ordusunun işgaline göre de saklandıkları yerlerden çıkarak Yunan ordusuna katılmışlar, ordunun geri çekilişine göre de Anadolu'yu terk etmişlerdi.⁷³ Örneğin Bilecik merkezde iskân eden 47 Ermeni⁷⁴ ile Bilecik'e bağlı Göldağlı ve Muratçalı'daki 51 Ermeni, Yunan işgal mıntikasına geçmişti.⁷⁵ Dolayısıyla 1921'de muharebelerin devam ettiği sıralarda Ertuğrul, Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya ve Isparta livalarında göç ettirilecek Rum ve Ermeni kalmamıştı.⁷⁶ Karaman'dan ise 24 Rum ve 29 Ermeni Sivas'a sevk edilmişti.⁷⁷

Bunların yanı sıra Ankara Hükûmeti, yakalanan çete üyelerini İstiklal Mahkemelerine sevk etmeye başlamıştı.⁷⁸ Ayrıca 22 Şubat 1921'de devlet aleyhine halkı tahrik edenlerin sınır dışı edilmesine karar verilmiş, 5 Mart 1921'de de Karadeniz'de Pontus meselesinin hızlı ve kesin bir şekilde sonuçlanması için özellikle Ordu, Canik, Amasya, Tokat ve Çorum sancaklarını içine alan bölgede sıkıyönetim ilan edilmişti.⁷⁹ Batı Cephesi'nde ise muharebelerin sonuna doğru Orhangazi ilçesini yakıp halkını katleden ve Gemlik'te de aynı faaliyetleri gösteren Rum Müdafaa-i Milliye çetesinden 33 Rum çete üyesi⁸⁰ ve Ermeni Faal Komitesine mensup 49 Ermeni çete üyesi reisleriyle birlikte yakalanmıştı.⁸¹

⁶⁹ İSH; K.: 724, G.: 75, B.: 75-1, (21 Mart 1921).

⁷⁰ İSH; K.: 727, G.: 51, B.: 51-1.

⁷¹ İSH; K.: 727, G.: 28, B.: 28-1.

⁷² İSH; K.: 1375, G.: 62, B.: 62-4.

⁷³ İSH; K.: 727, G.: 96, B.: 96-1 (10 Nisan 1921).

⁷⁴ İSH; K.: 727, G.: 36, B.: 36-2, (1 Şubat 1920).

⁷⁵ İSH; K.: 727, G.: 36, B.: 36-4, (1 Şubat 1920).

⁷⁶ İSH; K.: 1230, G.: 20, B.: 20-1, (16 Haziran 1921).

⁷⁷ İSH; K.: 1375, G.: 62, B.: 62-8, (31 Mayıs 1921).

⁷⁸ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*; s. 279.

⁷⁹ *age.*; s. 311, 325.

⁸⁰ İSH; K.: 1659, G.: 101, B.: 101-6a.

⁸¹ İSH; K.: 1659, G.: 101, B.: 101-8.

c. Rum ve Ermenilerin Kuvayımilliyeye Karşı Yürüttükleri Ortak Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri

Anadolu'da Kuvayımilliyeye hareketine karşı Rum ve Ermeniler, İtilaf devletlerinden aldıkları destek doğrultusunda propaganda amaçlı olarak şikâyetlere başlamışlardı. Çünkü Kuvayımilliyeye hareketi, Rum ve Ermeni emellerini engellemekteydi.⁸² Bu maksatla Ermeni Patriği Zaven Efendi, Rum Patrikhanesine bir mektup göndermiş, Anadolu'daki Hristiyanların vaziyetine dair bilgiler vermişti. Zaven Efendi'ye göre Anadolu'da Hristiyanların canı tehlikedeydi. Erzincan ve Erzurum'daki birçok Hristiyan, Antalya ve Mersin limanlarına gitmekte ve Samsun'dan da firara başlamışlardı. İzmit ve Adapazarı'nda kendilerinden ya Kuvayımilliyeye katılmaları ya da birkaç gün zarfında bölgeyi terk etmeleri istenmişti.⁸³

Kuvayımilliyeye hareketine yöneltilen diğer bir suçlama ise İttihatçı bir hareket olduğu yönündeydi. Bu doğrultuda hareket eden Rum ve Ermeniler, yakında hareketin başına Enver ve Talat Paşaların geçeceğine dair İstanbul'daki kamuoyuna yalan haber yayıyor, Avrupa'ya telgraflar çekiyor ve İtilaf temsilcilerine giderek himaye edilmelerini talep ediyorlardı.⁸⁴ Ayrıca Türk ordusunun muharebeleri başladığı sıralarda Anadolu'da Müslüman hoca kıyafetinde dolaşarak Müslümanları Kuvayımilliyeye hareketine karşı ayaklandırmaya çalışmışlardı.⁸⁵ Aynı şekilde Müslüman askerleri, askerlikten soğutmak için iâşe ve elbiselerin fenalığıyla askerî hizmetin ağırlığından bahsederek propaganda yapıyor ve onları firara teşvik ediyorlardı.⁸⁶ Bu türden propagandalara karşı askerî makamlar ise askerinin elbise ve iâşesine özen gösterilmesi ve mümkün olduğu kadar Rum ve Ermenilerin Müslüman askerlerden uzak tutulması konusunda tedbirler almıştı.⁸⁷ Ayrıca tutuklanmış olan asker firarileri, Rum ve Ermeni firarilerinden ayrı tutulmuştu.⁸⁸

İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler casusluk teşkilatını bütün Anadolu'da yaymaya başlamışlardı. Bu konuda Askerî Nigahban Cemiyetinden destek aldıkları gibi birçok Rum ve Ermeni'yi de bu teşkilata ithal etmeye başlamışlardı. İngilizler, Nigahbancılara esir namı altında

⁸² İbrahim Ethem Atnur; "Millî Mücadele'de Kuvayımilliyeye, Rum ve Ermeni İlişkileri", *Atatürk Dergisi*, 1/6, 1993, s. 73-79.

⁸³ İSH; K.: 197, G.: 17, B.: 17-1, (8 Ekim 1919).

⁸⁴ İSH; K.: 200, G.: 8, B.: 8-1, (14 Ekim 1919).

⁸⁵ İSH; K.: 1228, G.: 28, B.: 28-1, (27 Nisan 1921).

⁸⁶ İSH; K.: 65, G.: 4, B.: 4-1.

⁸⁷ İSH; K.: 501, G.: 72, B.: 72-1.

⁸⁸ İSH; K.: 1364, G.: 195, B.: 15-1.

Anadolu'ya sürmeye çalışmışlardı.⁸⁹ Rum ve Ermeniler de Türk birliklerinin bulunduğu bölgelerden Yunan ordusuna ve İtilaf kuvvetlerine istihbarat sağlıyor, trenlerde görevli olan Rum ve Ermeniler, komitecileri veya çetecileri işgal bölgelerine taşıyordu. Bu maksatla faaliyet gösteren 89 Ermeni casus tespit edilmişti.⁹⁰ Ayrıca bunlar, telgraf istasyonlarında da Yunanlara istihbarat sağlıyorlardı.⁹¹ Buna karşı tedbir alan Ankara Hükûmeti, Garp Cephesi'nde faaliyet gösteren trenlerde ve telgraf istasyonlarında görevli, 20-40 yaş arası Ermeni ve Rumların Müslümanlarla değiştirilmesine ve haberleşmenin Türkçe yapılmasına karar vermişti.⁹² Ayrıca harekâtın sağlıklı bir şekilde idare edilebilmesi için bunların harp mıntıklarının dışına çıkarılması kararı alınmıştı.⁹³

ç. Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin Ortak Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi sonrası Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, resmî olarak iş birliği yapmışlardı. Bu kapsamda 6 Aralık 1918'de Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin çabalarıyla Rum-Ermeni İş Birliği Komitesi (Rum-Ermeni Birliği Cemiyeti)⁹⁴ kurulmuştu. Bu komiteyi Venizelos destekli Kanelopulos idare etmekteydi. Komitenin başlıca faaliyeti, kiliselerde ortak ayinler düzenlemek, dinî ve siyasi propagandalar yapmaktı. İtilaf devletleri temsilcileriyle irtibat kuran patrikler, Paris Barış Konferansı'na sundukları talepler doğrultusunda müttefiklerden bütün Anadolu'nun işgal edilmesini istemişlerdi.⁹⁵

Bu maksatla hareket etmiş olan Patrikhaneler tarafından 22 Şubat 1919'da Rumların yortusunda Beykoz Ermeni Mektebinde bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda İngiliz ve Fransız zabıtları da vardı. Rum-Ermeni ittifakının vurgulandığı toplantıda İtilaf devletlerine methiyeler dizilmişti.⁹⁶ Aynı şekilde Heybeliada ve Büyükkada'da 16 Mart 1919'da Rum kiliselerinde bir toplantı yapılmış ve toplantıya Yunan, İngiliz ve Ermeni temsilciler katılmıştı. Toplantıda, Rumlar ve Ermenilerin birleşip İstanbul ve civarından Türklerin uzaklaştırılması ve buraların Rumlara teslim edilmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağına dair kararlar alınmıştı. Ayrıca bütün

⁸⁹ İSH; K.: 819, G.: 74, B.: 74-1. Askerî Gözcü Cemiyeti: Emekli veya ordudan çeşitli sebeplerden dolayı ihraç edilmiş askerlerin kurduğu zararlı cemiyetlerden biridir. Mustafa Kemal Atatürk; *Nutuk*, Yay. haz. Z. Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 162. İSH; K.: 819, G.: 74, B.: 74-1.

⁹⁰ İSH; K.: 599, G.: 18, B.: 18-1:6.

⁹¹ İSH; K.: 717, G.: 62, B.: 62-1, (1 Eylül 1920).

⁹² İSH; K.: 1239, G.: 215, B.: 215-1, (2 Ağustos 1921).

⁹³ İSH; K.: 727, G.: 28, B.: 28-1, (15 Eylül 1920).

⁹⁴ İSH; K.: 650, G.: 61, B.: 61-1, (18 Aralık 1920).

⁹⁵ Güllü; s. 579-592.

⁹⁶ age., s. 590.

Rumların şimdiden Yunan vatandaşlığını kabul etmeleri gerektiği de vurgulanmıştı.⁹⁷

d. İşgallere Bağlı Olarak Rum ve Ermenilerin Göç Hareketi

Rum ve Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sırasında askerî tedbirler doğrultusunda buldukları mahallerden Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çeşitli bölgelere göç ettirilmişlerdi. Zorunlu sevke tabi tutulan Rum ve Ermeniler, 21 Ekim 1918'de⁹⁸ çıkarılan kararla göç öncesi mahallerine geri gelmeye başlamışlardı. Ayrıca kendi isteğiyle başka ülkelere göç etmiş olan Ermenilerin de dönmelerine müsaade edilmişti.⁹⁹ Başlangıçta göç ettiği bölgelere dönen Rum ve Ermeniler, özellikle Wilson İlkelerinin 12'nci maddesi doğrultusunda işgal mıntıklarına kaydırılmaya çalışılmıştı. Rumlar, Yunan işgal mıntikasına Ermeniler ise Adana ve Van bölgesi civarına göç etmeye başlamışlardı. Rum ve Ermeni basını da göçmenlerin bu bölgelere göçlerini, Kuvayımillie mezaliminden kaçtıkları şeklinde yorumlamaktaydı.¹⁰⁰ Ayrıca bunlar, işgal edilen bölgelerde nasıl hareket etmeleri konusunda kiliselerde toplantılar yapıyorlardı. Örneğin Bursa işgal edilirse Bursa'da bulunan Rum ve Ermenilerin bir kısmının göç etmesine bir kısmının ise kalmasına karar verilmişti.¹⁰¹ Söz konusu göçler, Yunanistan ve İtilaf devletleri tarafından organize edilmekteydi. Örneğin Yunanistan, Batı Anadolu ve Karadeniz bölgesine göçmen taşınması için 15 vapur tahsis etmişti. Ayrıca Trabzon'da bulunan İngiliz kontrol subayı Yüzbaşı Crawford, Kafkasya'da bulunan Rumların Anadolu'ya getirilmesine çalışmaktaydı.¹⁰² Bu kapsamda Rusya'dan Batum'a ve Karadeniz sahillerine 150.000 Rum getirilmesi planlandı. Göçmenleri taşıyan İtalya,¹⁰³ Fransa¹⁰⁴ ve Yunanistan'a ait vapurların masrafları, göçmenlerin idare ve iaşeleri Amerika Yardım Komisyonu tarafından karşılandı.¹⁰⁵ Rum Etniki Eterya Cemiyeti de Samsun ve Trabzon bölgesine Rusya'dan Rum göçmenler getirmek için çalışmaktaydı. Bu kapsamda Rusya sahillerinden 71 Rum göçmen Trabzon'a geçmek istemişti. Erzurum'da Dakori, Micingerd, Karaorgan, Köroğlu, Abulbart

⁹⁷ İSH; K.: 82, G.: 29, B.: 29-3, (17 Mart 1919).

⁹⁸ Ahval-i harbiye dolayısıyla karar-ı askerî ile bir mahalden çıkarılarak diğer mahale sevk edilmiş olan bilumum ahalinin çıkarıldıkları mahallere avdetlerine müsaade edilmesi Meclis-i Vükelaca takarrür etmiş olduğundan avdete talip olanlara müsaade edilecektir (21 Ekim 1918). *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı (1878-1920)*; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, s. 396.

⁹⁹ Nejla Günay; "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Maraş Yöresinde Sosyal Yapı Değişimleri ve Bu Değişimde Ermeni-Fransız Rolü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, 2009, s. 236.

¹⁰⁰ Atnur; s. 73.

¹⁰¹ İSH; K.: 700, G.: 126, B.: 126-1, (10 Şubat 1921).

¹⁰² Okur; s. 13.

¹⁰³ İSH; K.: 718, G.: 20, B.: 20-1, (7 Eylül 1920).

¹⁰⁴ İSH; K.: 718, G.: 40, B.: 40-1, (23 Eylül 1920).

¹⁰⁵ Alemdar gazetesinin 11 Temmuz 1919 tarihli haberi. İSH; K.: 99, G.: 80, B.: 80-1.

(Kubançayır) ve Yeniköy'deki Rum köylüleri de Trabzon, Samsun ve İzmir'e göç etmeye başlamıştı.¹⁰⁶ Ayrıca İzmir'in işgalinden sonra 18 Ekim 1919'da İzmir'den Adana ve Ermenistan Cumhuriyeti'ne göç etmek üzere vapurlara bindirilmiş olan Ermeni muhacirleri indirilmiş ve kiliselere yerleştirilmişlerdi.¹⁰⁷

Nitekim 8 Eylül 1919 tarihi itibarıyla Trabzon'a dönen Rum göçmen sayısı 4.314 idi. Bunlar arasında 25 kadarı Yunan uyruklu idi. Osmanlı vatandaşı olan 1.350 Rum Ordu'ya, 525 Rum da Giresun'a gelmişti. Bu göçler; Kars, Ardahan ve Batum'un statükosunun görüşüldüğü esnada yapılmaktaydı ve amacı, göç ettikleri bölgelerde Hristiyan çoğunluğu oluşturmaktı. Özellikle Batum'a ve diğer bölgelere Temmuz 1919'dan 18 Ekim 1919 tarihine kadar Trabzon'dan 1.840 Rum ve 726 Ermeni gitmişti. 9 Kasım 1919'da Trabzon'dan 74 erkek, 25 kadın ve 22 çocuk Rum Batum'a, 2 erkek Ermeni Batum'a, 27 erkek Rum, 1 erkek ile 2 kadın, 2 çocuk Ermeni İstanbul'a gitmişlerdi.¹⁰⁸ Yine 11 Aralık 1919'da 18 Rum ve 1 Ermeni Trabzon'dan Batum'a gitmişti.¹⁰⁹ Batum'a göç eden Rumlar, vaktinde Türkiye'den göç etmiş, görünürde ticaret ve diğer maksatla gelen Rum serserilerdi. Ayrıca bunlar, gerektiğinde Rum komitelerine silahlı yardımda bulunmaktaydı. Ermeniler ise burada kurdukları hayır cemiyetleriyle Türkiye'den gelen Ermenilere yardım etmekteydi. Söz konusu hayır cemiyetleri, birçok işsiz Ermeni'yi gizlice askerlik yapmak üzere Ermenistan ordusuna sevk etmeye çalışmaktaydı.¹¹⁰

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden de göçmenler, işgal mıntıklarına sevk edilmekteydi. Örneğin Karaman'dan Adana, Mersin ve İstanbul'a birer kişi olmak üzere 3 Ermeni gitmişti.¹¹¹ Aynı şekilde Ceyhan ve Tarsus'tan toplamda 4.000 kadar Ermeni, Adana'dan ise 20.000'e yakın Ermeni çeşitli bölgelere sevk edilmek üzere vesika almıştı.¹¹² İstanbul'da da Yunan Ütgm. Kaçarıs ve iki zabiti tarafından Yeniköy, Şile, Mudanya, Gemlik ve İzmir'ten Rum ve Ermeniler, vapurlarla İstanbul'a taşınmaktaydı.¹¹³ Böylelikle İstanbul'a getirilen Rum göçmen sayısı, 170.000'i bulmuştu.¹¹⁴

Osmanlı Hükümeti Ermenilerin dönüşü kararı kapsamında, Musul ve Suriye'de bulunan Ermenilerin İtilaf kuvvetleri ile iş birliği yaptığı için geçici

¹⁰⁶ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, s. 69-77.

¹⁰⁷ İSH; K.: 844, G.: 111, B.: 111-1.

¹⁰⁸ İSH; K.: 198, G.: 47, B.: 47-1, (12 Kasım 1919).

¹⁰⁹ İSH; K.: 393, G.: 83, B.: 83-2.

¹¹⁰ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*; s. 81-210.

¹¹¹ İSH; K.: 326, G.: 213, B.: 231-2, (15 Ocak 1920).

¹¹² Çiçek; s. 298-299.

¹¹³ İSH; K.: 550, G.: 38, B.: 38-1.

¹¹⁴ İSH; K.: 650, G.: 51, B.: 51-1(18 Aralık 1920).

olarak sevk ve iskânlarına müsaade etmemişti.¹¹⁵ Bundan dolayı İngiliz General Allenby, Suriye'den Fransız işgal bölgesi olan Adana ve çevresine Ermenilerin göç etmesi emrini vermişti. Sayıları yaklaşık 100.000'i bulan Ermeni göçmenler, Mersin ve İskenderun limanlarından işgal bölgelerine sevk edilmeye başlandı. Bu göçlerin amacı, bölgede hem Hristiyan çoğunluğu oluşturmak hem de bölgeye sevk edilen işgal kuvvetlerine asker temin etmektir. Örneğin bölgeye gelen Fransız askerinin %20'sini Cezayirli Fransızlar oluştururken kalanını da Erzurum ve havalisinden Suriye'ye göç ettirilen Ermeniler oluşturmaktaydı.¹¹⁶

Ermeni kaynaklarına göre Suriye'den 150.000 Ermeni, Adana ve çevresine göç ettirilmiştir. Bunlardan 60.000'i Adana, 12.000 Dört Yol, 8.000 Haçin, 3.000-4.000 Tarsus, 2.000-3.000 arası Mersin'e gelmişti. 50.000 Ermeni Maraş, Antep, Zeytin'a ve 10.000 Ermeni de diğer bölgelere yerleştirilmiştir.¹¹⁷

Fransızların yanında İngilizler de Hayfa'dan Mersin'e Ermeni göçmen nakletmekteydi. Söz konusu Ermeni göçmenler, Ermeni Millî Birlik Komitesi tarafından organize edilmekteydi.¹¹⁸ Yalnız Ermenilerin yerleştirildikleri yerler, Erzurum, Van ve Elazığ'dan gelen Müslümanların yerleştirildiği bölgelerdi. Bunlar Ermeni göçmenlerin gelmesiyle birlikte Fransızlar tarafından yerlerine geri gönderilmişlerdi.

Nitekim bütün masrafları Fransa Hükûmeti tarafından karşılanmak üzere 1919 senesi sonunda 120.000 Ermeni, Adana ve havalisine dönmüştü. Bunların içerisinde sadece Suriye'den değil, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen Ermeniler de vardı.¹¹⁹ 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra da diğer Hristiyanlar olmak üzere çoğu Rum ve Ermeni, Fransız kuvvetleriyle birlikte bölgeyi terk etmeye başladı. Buna göre; 1 Aralık 1921 ile 4 Ocak 1922 tarihleri arasında 54.451 Hristiyan bölgeyi terk etmişti. Bunların 8.000'e yakını Yunan Hükûmeti tarafından Yunan Adalarına nakledilmiş,¹²⁰ 16.412 Ermeni de deniz yolu ile Suriye'ye sevk edilip orada iskân edilmişlerdi. Suriye bölgesinde 9.646'sı Yukarı Lübnan'da, 4.500'ü Şam ve civarında 2.266'sı ise Lazkiye'ye

¹¹⁵ İbrahim Ethem Atmur; *Tehcirin Ardından Meseleler-Uygulamalar*, Ankara, Hitabevi Yayınevi, 2019, s. 47.

¹¹⁶ İSH; K.: 270, G.: 55, B.: 55-1.

¹¹⁷ Narine Nuşervanyan; "Hay Gağtaganutyun Teğabaşumı Hayorts Tsağaspanutyunits Heto", *Patmutyuyev Mşakuyt Hayagitakan Handes*, 2018, ec. 272.

¹¹⁸ Paul du Veou; *Kilikya Faciası (1919-1922) Siyasi ve Askerî Olaylar*, çev. R. Gögen, Kilikya Faciaları adıyla basılmamış daktilo metni, Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Kütüphanesi, s. 36-38.

¹¹⁹ age.; s. 86-87.

¹²⁰ Konstantin Neruços; *Küçük Asya Seferi 1919-1922*, C 6, Yunan Harp Tarihi Dairesi, Basılmamış daktilo eser, Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Kütüphanesi, Atina, 1960, s. 23.

yerleştirilmişti. Bölgede kalanların sayısı ise 8.760 kişiydi.¹²¹ Ayrıca 60 kadar Ermeni ailesi de kendi otomobilleriyle Suriye-Halep bölgesine geçmişti.¹²² İstanbul'dan da 1922 Eylül ayı sonuna kadar 30.000'e yakın Rum ve Ermeni, Avrupa ülkelerine göç etmişti.¹²³

Görüldüğü üzere olgusal olarak İtilaf kuvvetleri ve Yunanistan'ın desteği altında Rum ve Ermeniler, Millî Mücadele boyunca Kuvayımilliyeyi engellemek üzere ortak hareket etmişlerdi. Durumsal anlamda ise Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra barış şartlarının görüşülmesi için toplanan Paris Barış Konferansı'nda birbirlerini destekleyen açıklamalar ve ittifaklar yapmışlardı.

3. Paris Barış Konferansı'nda Yunan-Rum-Ermeni İş Birliği ve Sevr Projesi

Mondros Mütarekesi'nden sonra barış şartlarının görüşülmesi için taraflar, 18 Ocak 1919'da Paris'te bir araya gelmişti. Konferans'ta Yunanistan Başbakanı Venizelos, 3-4 Şubat 1919'da Yunan isteklerini sıraladıktan sonra Wilson İlkelerinin 12'nci maddesine¹²⁴ dayanarak özellikle Batı Anadolu'dan toprak talebinde bulunmuştu. Zira Venizelos'a göre bölgede Rumlar çoğunlukta idi. Oysa bölgedeki nüfusun ekseriyeti Türklerden oluşmaktaydı. Aynı şekilde Rumlar da Yunan istekleri haricinde Karadeniz sahillerini içine alan bir Pontus Cumhuriyeti kurulmasını istiyorlardı. Bu maksatla Trabzon Metropolitisi Hrisantos, 25 Mayıs 1919'da David Lloyd George'a isteklerini iletmış ve bölgede tek bir devletin himayesi altında özerk bir Pontus yönetiminin kurulmasını; Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Karahisar'ın bu yönetimin sınırlarına dâhil edilmesini istemişti. Himaye devlet ise Yunanistan olacaktı.¹²⁵ Ayrıca bu özerk devlet, kurulacak Ermeni devletiyle de iş birliği yapmaya hazırdı.¹²⁶

Ermeni talepleri ise, 26 Şubat 1919'da Ermenistan adına Avedis Ahoranyan ve bütün Ermeniler adına Bogos Nubar Paşa tarafından

¹²¹ Bu rakamlar, Fransız Yüksek Komiserliğinin periyodik bültenlerinden (40 No.lu bültenin 1 No.lu eki) ve Yakın Şark 1. Fransız Ordusu İstihbarat Servisinin 6-8 Ocak 1922 tarihli bülteninden çıkarılmış olup 23-24-25 Ocak 1922 ve 300 sayılı bülten muhteviyatından biraz farklıdır. Veou; s. 534-535.

¹²² Günay; s. 252.

¹²³ Hülya Tokar; "Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı ve Yunan Macerasının Sonu", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/10, 2007, s. 123.

¹²⁴ Wilson Prensiplerinin 12'nci maddesi: Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına itirazsız bir hâkimiyet sağlanmalıdır fakat bugün Türk boyunduruğu altında bulunan diğer milletlerin de mutlak güvenlik içinde varlıklarının ve zahmetsizce gelişmelerinin kefalet altına alınması lazımdır. Çanakkale Boğazı, milletlerarası garanti altında bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbestçe geçmelerine açık olmalıdır. Bıyıklıoğlu; s. 22.

¹²⁵ Okur; s. 16.

¹²⁶ Sonyel; s. 39-41.

Konferans'a sunulmuştu. Söz konusu muhtırada altı vilayette bir Ermeni devleti talep edilmekteydi. Ayrıca bu devlet, ileride Erivan merkezli Ermenistan Cumhuriyeti ile birleştirilmeliydi. Devletin ayakta kalması için ise Karadeniz sahillerinden de bir liman verilmeliydi. Adana ve havalisi ise Türk etkisinden kurtulduktan sonra Fransız himayesine verilebilirdi. Ermeni temsilciler de Rum ve Yunan temsilciler gibi taleplerini, nüfus üzerinden yürütmüşlerdi fakat toprak talep edilen bölgeler de Ermeniler çoğunlukta değildi.¹²⁷ Bundan dolayı Mütareke Dönemi boyunca Rum ve Ermeni göçmenlerin işgal mıntıklarına taşınmasının nedeni de buydu.

Öte yandan Paris Barış Konferansı başladığı zaman Rum ve Ermeni Patrikhaneleri kendi aralarında anlaşarak bir muhtıra hazırlamışlardı. Muhtırada bir "Rum-Ermeni Antlaşması" yapılmış ve bunu konferansa sunmuşlardı. Patrikhane temsilcileri, konferanstan millî hâkimiyetlerinin kurulmasını ve kurulmadığı takdirde de Yunan veya Ermeni Hükûmeti altında yaşamayı talep etmişlerdi. Ayrıca Karadeniz ve Akdeniz'e serbest girişi olan büyük Ermenistan'a sahip olmak istediklerini, Rumların Adana ve havalisiyle altı doğu vilayetinde bir Ermeni devletinin kurulmasını kabul ettiklerini beyan etmişlerdi.¹²⁸ Dolayısıyla Rum Patrikhanesi, bir Ermeni devletinin kurulmasını kuvvetle muhtemel gördüğü için Ermeni devletiyle birlikte yaşamayı kabul etmişti. Zira bu dönemde bölgede kurulması planlanan Ermeni devletinin Amerikan mandaterliği üzerine tartışmalar sürüp gitmekteydi. Ayrıca kurulacak bu devletin sınırlarının belirlenmesi işi, Amerikan Başkanı Wilson'a bırakılmıştı.

Nitekim toprak talep edilen bölgelerde Rum ve Ermeni nüfusunun yetersizliğinden kaynaklı olarak ayrı ayrı taleplerle isteklerinin karşılanmayacağını anlayan taraflar, Patrikhaneler gibi konferansta tam bir iş birliği içinde çalışmışlardı. Bu kapsamda Ermeni temsilcisi Bogos Nubar Paşa ve Yunan Başbakanı Venizelos arasında "Yunanistan ve Ermenistan Federasyonu" için bir anlaşma yapıldı.¹²⁹ Anlaşmada Venizelos, Trabzon'u Ermeni devletine bırakmıştı. Zira Karadeniz Rumlarının istekleri, Yunanistan'ın diğer taleplerini zayıflatabilirdi.¹³⁰ Ermeniler, Venizelos'un taleplerine olumlu bakmışlardı.¹³¹ Fakat bu konuda Rum Patrikhanesi ile Yunan Hükûmeti arasında anlaşma sağlanamamıştı. Zira Rum Patrikhanesi,

¹²⁷ age.; s. 21.

¹²⁸ Güllü; s. 585-586.

¹²⁹ 12 Temmuz 1919 tarihli Vatan gazetesinin haberi. İSH; K.: 99, G.: 80, B.: 80-1.

¹³⁰ Nilüfer Erdem; *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 130-131.

¹³¹ Mehmet Okur; "Venizelos'un Pontus Komplosu: Yunanistan'ın Ermenilerle İttifak Arayışı", *Karadeniz (Black Sea)*, 3/12, 2011, s. 14.

Trabzon'un Ermenilere verilmesine karşıydı. Nihayetinde taraflar, Trabzon'da Ermenilere küçük bir liman verilmesi noktasında anlaşmış ve Ocak 1920'de Tiflis'te bir "Pontus-Ermeni Konfederasyonu" kurulmasına karar vermişlerdi.¹³² Esasen antlaşma, İngiltere'nin desteğini almak için yapılmıştı. Çünkü İngilizler, üç sancaktan henüz çekilmemişlerdi. Antlaşmaya göre:

1. Trabzon vilayetinde Ermenistan Cumhuriyeti iş birliğiyle bir Pontus-Ermeni Konfederasyonu oluşturacak,

2. Her bir devlet, tam otonomi, ayrı bir parlamento ve yasama kuruluna sahip olacak, ayrı bakanlıkları ve düzenli bir ordusu olacak fakat savaş zamanı orduyu tek bir kumandan ve bakanlıkları da tek bir bakan idare edecek,

3. Dış politikada her bir cumhuriyetin kendi temsilcisi olacak,

4. Ticaret, sanayi, gümrük ile para, posta, telgraf ve iletişim araçları bir bütün hâlinde idare edilecek,

5. Din, eğitim ve jandarma hususlarında cumhuriyetler özerk bir yapıya sahip olacak,

6. Konfederasyonun sorunları kurulacak bir yüksek komisyon tarafından görüşülecek,

7. Bağımsızlıkla ilgili taleplerde, Paris Barış Konferansı'na Ermeni ve Rum delegeler seçilecekti.

Antlaşmanın belirleyicisi Yunanistan idi. Zira Ermenistan yarı Bolşevik görünümünde bir devletti. Ayrıca bu antlaşmaya Hrisantos imza atmış olsa da nihai bir karara henüz varılamamıştı.¹³³ Çünkü kendisi, Trabzon merkezli bir Pontus devleti kurulmasını istiyordu. Bu kapsamda Hrisantos federasyondan bağımsız olarak Erivan'a gitmiş ve Ermeni temsilcilerle istişarelerde bulunarak kendilerine üç teklif sunmuştu:

1. Kurulacak birleşik Pontus cumhuriyetinde her iki hükûmetin bağımsız ve meclislerin ayrı olmasını.

2. Pontus cumhuriyetine bağlı bölgelerde iki limanın, Ermeni Hükûmetinin istifadesine sunulmasını.

3. Her iki hükûmetin bağımsız olmasını ve Pazar Limanı'nın mutlaka Ermenilere verilmesini talep etmişti.

¹³² Ayrıca bk. Bige Sükan Yavuz; "Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 19/55, Mart 2003, s. 17-40.

¹³³ Okur; s. 22.

Ermeniler bu teklifleri kabul etmekten kaçınmışlardı. Bunun üzerine 10 Ocak 1920’de Hrisantos, Ermenistan Başbakanı Hatisyan’a bir mektup yazmış ve askerî alanda bir iş birliği teklifinde bulunmuştu. Buna göre Londra Konferansı’nın toplandığı sırada 12 Şubat 1920’de “Ermeni-Pontus Askerî Antlaşması” imzalandı.¹³⁴ Buna göre Bolşeviklerin daha güneye inmesi engellenecek, müttefiklerin ve Yunanistan’ın bölgeye acil askerî yardım göndermesi talep edilecekti. Dolayısıyla her iki tarafın da üzerinde anlaşıtı tek konu, askerî konulardı.¹³⁵ Ayrıca Ermeni temsilciler, Karadeniz sahillerinde kurulması planlanan Rum devletine tam destek sağlayacaklardı.¹³⁶

Paris Barış Konferansı’nda İtilaf devletleri, tam bir karar alamamışlardı. Bundan sonra taraflar, 12-26 Şubat ve 27 Şubat-10 Nisan tarihlerinde Londra’da, 18-26 Nisan’da San Remo’da yapılan konferanslarda bir araya gelmişler ve Sevr Barış Antlaşması’nın Yunan ve Ermenilere ilişkin maddelerini belirlemişlerdi.¹³⁷ 12 bölüm ve 433 maddeden oluşan antlaşmada 65-87’nci maddeler Yunanistan’a ayrılmıştı. Bu kapsamda Türk yönetimi, İzmir ve civarında özel bir bölge üzerindeki egemenlik haklarını Yunan yönetimine bırakacak fakat Türk egemenliğinin belirtisi olarak İzmir kentinin dışındaki surlardan birine Türk bayrağı çekilecek; bu bölgenin yönetiminden sorumlu olacak Yunan yönetimi ordu bulundurabilecek, bölgede Yunan gümrük sistemi uygulanabilecekti. Cemiyet-i Akvamda çoğunluğun kabullenebileceği biçimde bölgede azınlıkları da temsil edecek nispi seçim sistemine dayanan yerel bir parlamento kuracaktı. Türkiye, İzmir Limanı’nı kullanabilecekti. Ayrıca beş yıl sonra, yerel parlamento Cemiyet-i Akvama başvurarak bölgenin Yunan Krallığı ile birleşmesi isteminde bulunabilecekti. Cemiyet-i Akvam, bu konuda bir halkoyu yapılmasını isteyebilecek, bölgenin Yunanistan ile birleşmesi karara bağlanırsa Türkiye, bu bölgedeki haklarını önceden Yunanistan’a devretmeyi kabul edecekti. Ayrıca Türkiye, Avrupa’da saptanmış hudut dışında Türk toprakları olan İmroz, Bozcaada ve Ege Denizi’nde öteki adalar üzerindeki haklarını Yunanistan’a devredecekti.¹³⁸

88-93’üncü maddeler ise Ermenilere ayrılmıştı. Buna göre; kurulacak bağımsız Ermenistan devletinin sınırları Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon vilayetlerini içine alacak şekilde tasarlanmış ve devletin hududunun tespiti, Amerikan Başkanı Wilson’a bırakılmıştı.¹³⁹ Dolayısıyla Rumların talepleri

¹³⁴ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*; s. 199.

¹³⁵ Okur; s. 15.

¹³⁶ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*; s. 200.

¹³⁷ Hürşit Tolon; *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi, Yayınları, Ankara, 2006, s. 139.

¹³⁸ Salahi R. Sonyel; *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 644.

¹³⁹ Barış Özdal; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Taraf Olduğu Uluslararası Antlaşmalar İtibarıyla Ermeni Sorunu-1919-1920 Dönemi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2006, 2/4, s. 181-185.

içerisinde yer alan Trabzon merkezli Pontus devleti, Ermenistan sınırlarına dâhil edilmişti.

Söz konusu antlaşma, 22 Temmuz 1920’de İstanbul Hükûmetine sunulmuş ve 10 Ağustos 1920’de imzalanmıştı. Bundan sonra da İtilaf devletleri, antlaşma maddelerinin uygulanması için İstanbul Hükûmetine 25 Ekim ve 9 Aralık 1920’de olmak üzere iki nota vermişlerdi. İkinci nota sonrası İstanbul Hükûmeti, İtilaf devletlerine antlaşma maddelerinin Ankara Müzakeratı’ndan¹⁴⁰ dolayı tasdik edilmediğini ve uygulanmayacağı cevabını vermişti.¹⁴¹ Dolayısıyla İstanbul Hükûmeti tarafından Sevr Barış Antlaşması imzalanmış olsa da Ankara Hükûmetinin çabaları sonucu hayata geçirilememiş ve İtilaf devletlerine antlaşma maddelerinin uygulanmayacağı bildirilmişti. Ayrıca Doğu Cephesi’nde Ermenilere karşı başarılı bir harekât yürütülmüş ve 2/3 Aralık 1920 Gümrü Antlaşması ile cephe kapanmıştı. Buna rağmen Venizelos, Ermenileri Yunan taarruzuna teşvik etmek amacıyla Ermenistan eski Başvekiline, Türk ordusu Van, Muş ve Erzurum’u tahliye etmedikçe Yunan ordusunun işgal ettiği bölgeleri tahliye etmeyeceğini açıklamıştı.¹⁴² Fakat Yunanistan, Batı Cephesi’nde icra edilen başarılı muharebelerle hezimete uğratılmış ve 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi ile silah bırakarak Anadolu’yu terk etmek zorunda kalmıştı.

Sonuç

Millî Mücadele Dönemi boyunca Rum ve Ermeniler, çeşitli alanlarda ortak hareket ederek İtilaf kuvvetlerine ve Yunanistan’a tam bir destek sağlamışlardı. Zira Mondros Mütarekesi ile birlikte Rum ve Ermenilerin Osmanlı ülkesinden toprak taleplerinin karşılanması için büyük bir fırsat yakalanmıştı. Bu maksatla ortak hareket etmek üzere Rum ve Ermeni cemiyetleri ve Patrikhaneleri ittifak yapmışlardı. Bu ittifaklarla İtilaf kuvvetlerine ve Yunan ordusuna asker gücü ve casusluk hizmeti sağlarken diğer taraftan da Mondros Mütarekesi ile başlayan işgallere yasal bir zemin hazırlamak için kurdukları ortak çetelerle asayiş bozarak her türlü gasp, yağma, talan, katliam ve ateşe verme gibi eylemlerden de geri durmamışlardı. Ayrıca Kuvayımillîye hareketine karşı yürüttükleri propagandalarla hem İtilaf devletlerini hem de bölgede bulunan Müslümanları yanıltmaya çalışmışlardı. Bunların yanı sıra Rum ve Ermeniler, Wilson İlkelerinin 12’nci maddesini hayata geçirmek için İtilaf devletleri ve Yunanistan’ın işgal mintikalarına göç

¹⁴⁰ İtilaf devletlerinin baskısıyla Sevr Barış Antlaşması’nın Ankara Hükûmetine kabul ettirilmesi için Ahmet İzzet Paşa başkanlığında Anadolu’ya bir heyet gönderilmişti. Heyet, 3 Aralık 1920’de Bilecik’te Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Ankara Hükûmeti temsilcileri ile bir araya gelmişti. Fakat heyet, Ankara heyeti tarafından Ankara’ya götürülmüş ve belli bir süre alıkonulmuştur. Hakan Türker; “Tevfik Paşa Hükûmetinin Anadolu İle Uzlaşma Arayışı ve Bilecik Buluşmasının Basındaki Yansımaları (1920)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2017, 17/34, s. 69-95.

¹⁴¹ İSH; K.: 990, G.: 60, B.: 60-1, (9 Aralık 1920).

¹⁴² İSH; K.: 956, G.: 154, B.: 154-2, (4 Ekim 1920).

etmeye başlamışlardı. Zira Anadolu coğrafyasının hiçbir yerinde çoğunluğu teşkil etmiyorlardı.

Aynı şekilde Paris Barış Konferansı başladığı zaman da ittifaklarını masa başında yürüten Rum ve Ermeni temsilcileri, İtilaf devletleri ve Yunanistan'ın desteğiyle hareket etmişler ve kurulması planlanan Ermeni devleti içerisinde birlikte yaşamayı kabul etmişlerdi. Yunanistan ise Sevr Barış Antlaşması'nda en kazançlı taraftı. Ermeniler için ise talepler içerisinde yer alan bölgelerden sadece Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon ile sınırlı bir Ermeni devletinin kurulmasına karar verilmişti. Rumların ise Karadeniz'de kurmak istediği Pontus devleti tarihe karışmış ve Trabzon, kurulması planlanan Ermeni devletinin bir parçası hâline getirilmişti.

Nitekim Osmanlı Devleti, Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamıştı fakat Ankara Müzakeratı sonrası antlaşmanın onaylanmadığını ve uygulanmayacağını ilan etmişti. Ayrıca Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı yürütülen harekâtın başarıyla sonuçlanması, Anadolu'da Kuvayimilliyeye hareketine karşı güveni artırmıştı. Böylece doğudaki askerî gücünü, Batı Cephesi'ne kaydıran Türk ordusu, başarılı muharebelerle Yunan ordusunu Anadolu'dan çıkarmayı başarmıştı. Yunan ordusunun Anadolu'dan çıkarılmasıyla birlikte Rum ve Ermenilerin büyük çoğunluğu da Anadolu'dan ayrılarak çeşitli ülkelere göç etmişti. Böylelikle Rum ve Ermeni ortak hareketi de son bulmuştu.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi; İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), K.: 650, G.: 61, B.: 61-1.

İSH; K.: 1239, G.: 1, B.: 1-1.

İSH; K.: 13, G.: 68, B.: 68-2.

İSH; K.: 206, G.: 93, B.: 93-1.

İSH; K.: 13, G.: 68, B.: 68-1.

İSH; K.: 192, G.: 230, B.: 230-1.

İSH; K.: 548, G.: 90-B.: 90-4.

İSH; K.: 241, G.: 71, B.: 71-1.

İSH; K.: 650, G.: 61, B.: 61-1.

İSH; K.: 993, G.: 135, B.: 135-1.

İSH; K.: 626, G.: 85, B.: 85-1.

İSH; K.: 722, G.: 149, B.: 149-2.
İSH; K.: 752, G.: 122, B.: 122-1.
İSH; K.: 662, G.: 48, B.: 48-1.
İSH; K.: 650, G.: 6, B.: 6-1.
İSH; K.: 844, G.: 111, B.: 111-1.
İSH; K.: 1169, G.: 29, B.: 29-1.
İSH; K.: 1501, G.: 56, B.: 56-1.
İSH; K.: 1748, G.: 108, B.: 108-1.
İSH; K.: 1506, G.: 67, B.: 67-1.
İSH; K.: 657, G.: 2, B.: 2-1.
İSH; K.: 1506, G.: 67, B.: 67-1.
İSH; K.: 315, G.: 4, B.: 4-1.
İSH; K.: 206, G.: 9, B.: 9-1.
İSH; K.: 651, G.: 72, B.: 72-1.
İSH; K.: 99, G.: 80, B.: 80-1.
İSH; K.: 206, G.: 93, B.: 93-1.
İSH; K.: 550, G.: 38, B.: 38-11.
İSH; K.: 568, G.: 166, B.: 166-1.
İSH; K.: 602, G.: 92, B.: 92-1.
İSH; K.: 678, G.: 25, B.: 25-3.
İSH; K.: 680, G.: 98, B.: 98-1.
İSH; K.: 724, G.: 75, B.: 75-1.
İSH; K.: 727, G.: 51, B.: 51-1.
İSH; K.: 727, G.: 28, B.: 28-1.
İSH; K.: 1375, G.: 62, B.: 62-4.
İSH; K.: 727, G.: 96, B.: 96-1.
İSH; K.: 727, G.: 36, B.: 36-2.
İSH; K.: 727, G.: 36, B.: 36-4.
İSH; K.: 1230, G.: 20, B.: 20-1.

İSH; K.: 1375, G.: 62, B.: 62-8.
İSH; K.: 1659, G.: 101-B.: 101-6a.
İSH; K.: 1659, G.: 101, B.: 101-8.
İSH; K.: 197, G.: 17, B.: 17-1.
İSH; K.: 200, G.: 8, B.: 8-1.
İSH; K.: 1228, G.: 28, B.: 28-1.
İSH; K.: 65, G.: 4, B.: 4-1.
İSH; K.: 501, G.: 72, B.: 72-1.
İSH; K.: 1364, G.: 195, B.: 15-1.
İSH; K.: 819, G.: 74, B.: 74-1.
İSH; K.: 599, G.: 18, B.: 18-1:6.
İSH; K.: 717, G.: 62, B.: 62-1.
İSH; K.: 1239, G.: 215, B.: 215-1.
İSH; K.: 727, G.: 28, B.: 28-1.
İSH; K.: 82, G.: 29, B.: 29-3.
İSH; K.: 700, G.: 126 B.: 126-1.
İSH; K.: 718, G.: 20, B.: 20-1.
İSH; K.: 718, G.: 40, B.: 40-1.
İSH; K.: 844, G.: 111, B.: 111-1.
İSH; K.: 198, G.: 47, B.: 47-1.
İSH; K.: 393, G.: 83, B.: 83-2.
İSH; K.: 326, G.: 213, B.: 231-2.
İSH; K.: 550, G.: 38, B.: 38-1.
İSH; K.: 650, G.: 51, B.: 51-1.
İSH; K.: 270, G.: 55, B.: 55-1.
İSH; K.: 990, G.: 60, B.: 60-1.
İSH; K.: 956, G.: 154, B.: 154-2.

Tetkik Eserler

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922; C 1, ed. A. Tetik, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2009.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk*, Yay. haz. Z. Korkmaz, ATATÜRK Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

ATNUR, İbrahim Ethem; “Millî Mücadele’de Kuvayımilliyeye, Rum ve Ermeni İlişkileri”, *ATATÜRK Dergisi*, 1/6, 1993.

ATNUR, İbrahim Ethem; *Tehcirin Ardından Meseleler-Uygulamalar*, Hitabevi Yayınevi, Ankara, 2019.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikati*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1962.

ÇİÇEK, Rahmi; “Millî Mücadele’de Ermeni Rum Yunan İttifakının Anadolu Basımındaki Yansımaları”, *ATATÜRK Yolu Dergisi*, 2/6, 1990.

ERCAN, Tevfik; *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C 2, k. 2, ATASE Yayınları, Ankara, 1999.

ERDEM, Nilüfer; Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi ATATÜRK İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan; “Mondros Mütarekesi’nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İş Birliği (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)”, *ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi*, 2009, 25/75.

GÜNAY, Nejla; “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Maraş Yöresinde Sosyal Yapı Değişimleri ve Bu Değişimde Ermeni-Fransız Rolü”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 51, 2009.

KARADOĞAN, Umut C.; “İşgal Dönemi’nde İstanbul ve Gelibolu’da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu”, *Bilgi*, 57.

KAZIM KARABEKİR; *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.

KÖYLÜ Murat; *Nutku Anlamak*, Hiperlink Yayınevi, İstanbul, 2019.

NERUÇOS, Konstantin; *Küçük Asya Seferi 1919-1922*, C 6, Yunan Harp Tarihi Dairesi, (Basılmamış daktilo eser, Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Kütüphanesi), Atina, 1960.

NUŞERVANYAN, N.; “Hay Gağtaganutyanyan Teğabaşumı Hayorts Tsaghaspanutyanyunits Heto,” *Patmutyun yev Mşakuyt Hayagitakan Handes*, 2018.

ÖĞUZ, İsmail-GÜLMEZ, Nurettin; “Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Bey ve Demirci Akıncıları,” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1, 2016.

OKUR, Mehmet; “Venizelos’un Pontus Komplosu: Yunanistan’ın Ermenilerle İttifak Arayışı”, *Karadeniz (Black Sea)*, 3/12, 2011.

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920); Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007.

ÖZDAL, Barış; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Taraf Olduğu Uluslararası Antlaşmalar İtibarıyla Ermeni Sorunu 1919-1920 Dönemi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2006, 2/4.

PEHLİVANLI, Hamit; “Askerî Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Millî Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler”, *ATATÜRK Yolu Dergisi*, 2/8, 1991.

SONYEL, Salahi R.; *Mustafa Kemal (ATATÜRK) ve Kurtuluş Savaşı*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

SONYEL, Salahi R.; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

ŞAMSUTDİNOV, A. M.; *Mondros’tan Lozan’a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

TOKER, Hülya; “Büyük Taarruz’da Takip Harekâtı ve Yunan Macerasının Sonu”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/10, 2007.

TOLON, Hurşit; *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol*, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Yayınları, Ankara, 2006.

TÜRKER, Hakan; “Tevfik Paşa Hükûmetinin Anadolu ile Uzlaşma Arayışı ve Bilecik Buluşmasının Basındaki Yansımaları (1920)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2017, 17/34.

Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea; Yay. haz. H. Ertuna ve N. Ökse, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1975.

VEOU, Paul du; *Kilikya Faciası (1919-1922) Siyasi ve Askerî Olaylar*, çev. R. Gögen, (Basılmamış daktilo eser, Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Kütüphanesi).

YAVUZ, Bige Sükan; “Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu,” *ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi*, 19/55, Mart 2003.